

BİR ERKEN BÜYÜK ŞEHİR YÖNETİMİ DENEMESİ

Adalet Bayramođlu ALADA
Araştırma Görevlisi
İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

Bu yazının konusunu, Osmanlı'nın son dönem belediyeçilik deneyimleri oluşturuyor. Yaklaşımımız, daha çok kurumsal evrimi içinde, İstanbul'un şehirsiz özelliklerinden hareket edebilen, demokratik ve federatif bir şehir yönetimine doğru gelişen ademimerkeziyet anlayışının arayışı olacaktır.

Osmanlı Klâsik Döneminde, şehir yönetimi ve beledi hizmetler, toplumsal kuruluşun kendisine özgü kurumlarıyla yerine getiriliyordu. Bunlar, şehirlerin fiziksel çekirdeği ve çeşitli işlevleriyle sosyal hizmet merkezleri olan **imaret sitelerinin** vücuda getirilmesini sağlayan **vakıflar**, yegâne toplumsal örgütlenme örneği olarak, şehir iktisadi yaşamını yönlendiren **esnaf örgütleri**, ve gündelik yaşamın birey ve cemaat düzeyinde her anlamda biçimlendiği **mahallelerdir**. Bu kurumların yanında yönetim işleri şehirde, adli, mülkî ve beledi fonksiyonların tümü kendisinde toplanmış olan Kadı ve ona yardımcı Ayak Naibleri, Muhtesib, Mimarbaşı, Su-başı vb. görevlilerce, esnaf örgütlerinde lonca kethüdalarınınca, mahallede ise imamlarca yürütülüyordu.

Bir İslâm Devleti olan Osmanlı İmparatorluğunda şehir idaresiyle ilgili kanun ve nizamlar, şeriat ve ona dayalı olan fıkıh kitaplarının şer'i kuralları ile yönetim emirleri ve uygulamadan ileri gelen örf, adet ve teamüllerden oluşuyordu.

Yüzyıllar süren bu kurulu düzen, İmparatorluğun yapısal dönüşüm buhranlarının yoğun yaşandığı bir dönem olarak 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan yenileşme hareketleriyle birlikte nihayet, çözümleyici olarak görülen Tanzimat'ın ilânına kadar süregelmiştir. Tanzimat hareketini temellendiren merkeziyetçi anlayış içinde, "Tanzimat'a kadar ferdiyet ve cemaat usulüne dayalı Türk Şehirciliği yerini, cemiyet sistemine bırakmıştır."1 Önce 1826'da İhtisab Nazırlığı ve Müdürlüklerinin kurulması, ardın-

¹ O.N. Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, (İstanbul, 1936), s. 4.

dan 1836'da artık beledi ihtiyaçlara cevap veremez durumda bırakılmış olan vakıfların Evkaf Nezareti adı altında toplanmasıyla, şehirden sorumlu Kadı, beledi fonksiyonlarını yitirmiştir. Tanzimat ilanından sonra idari yürütmenin de kadılardan alınarak Vali, Muhassıl veya Kaza Müdürüne verilmesiyle birlikte, kadılar sadece yargı organı olarak bırakılmışlardır. Klâsik şehir yönetiminin değişimi bir ölçüde en küçük beledi ve idari birim olan mahallelere kadar inmiştir. Mahalle imamlarının yanına "1829'da Dersaadet ve Bilâdı selâse ahali züruru septi siğil edilerek mürür ve ubur için tatbiki icabeden usulün tamamii icrası zımnında her mahalleye evvel ve sani olarak ikişer muhtar tayin kılınmıştır."²

Eski şehrsel kurumların ve bunların sağladığı hizmetlerin değişen yapı ve yeni ihtiyaçlar karşısında yetersiz kalmaları yanında; Tanzimat'ın batı şehir hayatına tanık olabilmiş yönetim kadrolarının kendi şehirlerindeki durumdan adeta utanç duyan hoşnutsuzlukları, Kırım Harbi sırasında İstanbul'da yabancıların yoğunlaşması üzerine açıkça ortaya çıkan belirli hizmet ve altyapı eksiklikleri ile İstanbul'da ve bazı liman şehirlerinde ticari faaliyetleri ellerinde tutan azınlık tüccarlarının istek ve baskıları üzerine şekillenen, ilki İstanbul'da olmak üzere, Batı modeli yeni bir şehir yönetimi deneyimi başlatılmıştır.

İSTANBUL ŞEHREMANETİNİN KURULUŞU

16 Ağustos 1954 tarihinde devlet eliyle ilk Belediye kuruluşu İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. "İhtisab Nezareti ünvanının lağvı ve şehir-emane-i ismi ile bir me'mûriyet-i cedide idâresi ve Şehir Meclisi ismi ile ma'iyetine bir meclis teşkil olunarak, buna Zabtiyye Müşiri esbak Mehmed Paşa-zade Amasya Mutasarrıfı Sâbık Salih Paşa Şehremini hasb olundu."³ Ondört maddelik bir nizamname ile genel yapı ve işleyişi belirlenen Şehremaneti, Bab-ı Âli'nin seçimi ve Padişahın iradesiyle tayin olunan bir Şehremini idaresinde (md. 3) yardımcı iki muavin (md. 4) ve İstanbul'da oturan her sınıf teba-i Osmaniden ve esnafın muteber ve mutemedinden tayin edilecek 12 kişilik bir şehir meclisinden (md. 5) oluşuyordu. Şehremanetinin vazifesi zaruri ihtiyaç maddelerinin sağlanması, esnafın, çarşının, fiyatların kontrolü ile tahsil olunan rüsumatın hazine-i maliyeye teslim edilmesi (md. 2) şeklinde idi.⁴

² *Takvim-i Vekayi*, 1833, 73 ve 81 defa sayıları; Lütfi Efendi Tarihinden zikreden O.N. Ergin, *op. cit.*, s. 121; Farklı bir yorum için bkz. Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kuruluşu Üzerine Bir İnceleme", *Bellekten*, C.: XXXIV, Sayı: 135, TTK, (Ankara, 1970), s. 411.

³ Lütfi Efendi Tarihi, C. 9, (Haz.: Münir Aktepe) (İstanbul, 1984), s. 119.

⁴ O.N. Ergin, *Mecelle-i Umuru Belediye*, C. I, (İstanbul, 1338), s. 1374-1376.

İstanbul Şehremaneti, Batılı modeller örnek alınarak oluşturulmuş olmasına rağmen, Şehreminin atama yoluyla görevlendirilmesi ve tüm idari kararların merkezin vesayetine tabii olması, iktisadi faaliyet ve mali ilişkileri⁵ açısından devlete oldukça bağımlı bir yapı arz etmektedir. Bu durum, modern belediyeçilik adı altında yapılan uygulamanın kaynağını, her anlamda devlette bulmasının ve sadece hizmette etkinlik gereksinimi üzerine vücuda getirilmiş olmasının doğal bir sonucu sayılabilir.

Aynı zamanda bu durum, günümüz belediyelerinin de, yerel istemlere ve ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde kurumlaşmalarını engelleyici bir geleneğin başlangıcı olmuştur. Yüzyıl öncesinden farklı bir yapısal değişim sürecini, sanayi toplumu olabilmenin sancılarını yaşayan günümüz şehrsel toplumunun yerel istemleri, günlük hayatı düzenleyen hizmetlerin sağlanmasında olduğu kadar, idari, siyasi ve mali özerklik alanlarına da yönelmiştir artık. Oysa genel olarak izlenen yaklaşımların, merkeziyetçi anlayışa dayalı bir belediyeçilik sunduğu görülmüştür.

ALTINCI DAİRE-İ BELEDİYEYE DOĞRU...

Şehremanetinin kuruluşundan üç-dört ay sonra, kendisinden beklenen hizmetleri yerine getiremediği, eski İhtisab Nazırlığının yerini dahi doldurmadığı görülünce, yine bir başlangıç teşkil edecek 'görevden azletme' yöntemi seçilerek, modelin işlemeyişinden Şehremini Salih Paşa sorumlu tutulmuş, yerine Hacı Hasan Efendi getirilmiştir. Ayrıca yeni esaslara göre belediye nizamname lahiyası tanzim etmek için Meclis-i Vâlâ azasından Emin Muhlis Efendinin riyasetinde "Tebayı Devleti Aliyeden bazı zevat ile Dersaadet'de ailesiyle mukim olup yerli ahalden sayılan ecnebilerin vukuf ve mâlûmat erbabından mürekkeb bir İntizam-ı Şehir Komisyonu=Commission Municipale teşkiline teşebbüs olunmuştur."⁶ 9 Mayıs 1855'te kurulan bu komisyona, Fransız İhtilâlinden sonra İstanbul'a yerleşen Alyon Ailesinden Antuan Alyon, Rum Revelâki, Ohannes Çamiç, Avram Komanto Efendi, Cezayirlioğlu Ermeni Mıgırdıç Efendi, Harmanos Velid Yusuf isimlerinde gayrimüslim Türk Tebaası ve Hekimbaşı Salih Efendi tayin edilmişlerdi.⁷ Bu Komisyonun görevi İstanbul'da gerçek anlamda batılı bir beledi teşkilatın oluşturulması ve ilgili yasal düzenlemelerin hazırlanarak Hükümete sunulması idi. Komisyon uzun çalışmaları sonucunda şehrin altyapı, cadde ve sokak düzenlemeleri ile mali ko-

⁵ Bkz.: İ. Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, 1840-1978* (Ankara, 1974), s. 122.

⁶ O.N. Ergin, (1338), *op. cit.*, s. 1377.

⁷ *ibid.*, s. 1411-1413.

nular⁸ yanında daha da önemlisi belediye yapısıyla ilgili önerilerde bulundu.⁹ 9 Aralık 1857 tarihli Meclis-i Tanzimat Mazbatasında da modelin kabul görmesi şu şekilde dile getirilmiştir.

“.. İstanbul gibi büyük şehirler gerek böyle mesalihi belediye ve gerek umuru zabıta için müdeaddid dairelere münkasım olup Der-saadet’de yapılacak idare-i belediye için dahi sonra bir idare-i vah-de-i umumiyyede cami maslahat ettirilmek lazım gelir ise de ol emir-de icabına göre bir kaç daireye taksim edilmek iktiza eylediğinden leffen takdim kılmak bir kıta-i puslada gösterildiği üzere İstanbul ve Bilad-ı selase Boğaziçi ve Adalar ile beraber ondört daireye taksim olunması tasvir olunmuştur. Buna göre Beyoğlu ve Galata birlikte olarak bir daire-i belediye ittihaz olunmuş (Altıncı Daire) sırasında bulunmuş yapılacak şey her ne ise bütün İstanbul’da bir-den yapılmak mugalata ve tekellüflü olacağından (Altıncı Daire) ittihaz olunan Beyoğlu ve Galata da akarata kesire ve ebniye-i mutena bulunduğu misillû sahip ve mukim olanların ekserisi dahi böyle hususatı memaliki sairede görmüş ve anlamış ve o cihete olunacak masrafa mukabil kendilerinden alınacak akçenin itası bir vazife-i sahiha olduğunu bilen adamlardan olduklarından bu işe oradan başlanılıp oraca hüsnü nümunesi her tarafa anlatıldıktan sonra tamim edilmesi münasip gibi mutalâa olduğundan nizam-name-i mezkur yalnız Beyoğlu ve Galata Dairesine münhasır olmak üzere yapılmıştır. Mesalihi belediye için teşkil olunan idare, mahallat ahalisinin intihabıyla tayin olunmak kaide-i umumiye iktizasından olup en doğru yol dahi bu ise de bizce usulen birden bire buralara gidilmek münasip olamayacağından bundan sarf-nazarla yalnız bir dairenin işinde bulunacak meclis azasının ve müdürünün ol daire ahalisinden olmak üzere devletçe intihap ve tayin olunması sureti daha muvafıkı hal görüldüğünden nizam-name-i mezkûr ile tayin olunan idare-i belediyede bu kaide esas tutularak...”¹⁰

Galata ve Beyoğlu’nun numune bir belediye olarak ele alınması sırasında görüleceği gibi, büyük ve kozmopolit yapıdaki şehirlerde, yönetimi daha küçük birimlere ayırma fikri bu dönemde olsun hem beledi, hem zabıta işleri için gerekli görülmüş, tayinle getirilmiş olsa bile, yöneticilerin o yer halkından olmasına dikkat çekilebilmiştir. Böylece büyük şehir yönetimine dair ilk uygulama düşüncelerinin filizlendiği söylenilebilir.

⁸ *ibid.*, s. 1402-1403.

⁹ *ibid.*, s. 1409-1410; İ. Ortaylı, *op. cit.*, s. 126.

¹⁰ O.N. Ergin, (1338), *op. cit.*, s. 1417.

1868 BELEDİYE NİZAMNAMESİNDE BÜYÜK ŞEHİR YÖNETİMİ MODELİ

İstanbul'un ondört daireye ayrılması fikrine karşılık, 1868 yılına kadar fiili olarak sadece Altıncı Dairenin beledi faaliyetleri görülmüştür. Numune seçilmiş bir bölge olarak Altıncı Daire hem devlet kaynaklarından, hem de daireyi temsil eden varlıklı meclis üyeleri desteğinde oldukça ayrıcalıklı bir statü kazanmıştır. Altıncı Daire sınırlı da olsa gerçekleştirdiği beledi başarılarına rağmen¹¹ Vak'anüvis Lütü Efendi tarafından kurumsal olmaktan çok, ahlâki-moral açıdan şöyle değerlendirilmektedir:

“İstanbul ile Bilâd-ı Selâse devâir-i belediyeye taksim olundu. Galata ile Beyoğlu Altıncı Daire-i Belediye ittihaz olunarak, ol havalinin ekser ahâlisi devâir-i belediyyenin lüzum ve muhassenâtına ve Avrupa usûlüne vâkıf olduklarından, devâir-i sâireye örnek olmak üzere ibtidâ oradan başlanılarak, icab-ı hâle sürû'olundu. Hamd'olsun devair-i saire ahâlisinde o kadar ma'lumat olmadığından daireleri dahilinde alenen fuhuş-haneler, kumar mahalleri gibi menhiyyatun i'tiyâdıyla Altıncı Dairenden örnek almadılar.”¹²

6 Ekim 1868 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile İstanbul ondört belediye dairesine ayrıldı.¹³ Daha önce Altıncı Daire Bölgesi haricinde olan bölgeler fazla etkinlik gösteremeyen Şehremaneti yönetiminde kendi hallerine bırakılmışlardı. Belediyenin yeni nizamnamesine göre ondört dairede ahali tarafından seçilmiş 8-12 üyeden oluşan bir belediye meclisi bulunacak ve her dairenin üyeleri arasından seçilmiş bir de reisi olacaktı. Belediye dairelerinin merkezi olan Şehremanetinde her daireden bir meclis reisi ve üçer üyeden oluşan 56 kişilik bir genel meclis bulunacaktı. Bundan başka Şehremanetinde üyeleri hükümet tarafından meclis dışından seçilip, tayin edilmiş altı kişilik bir meclis-i emanet modeli getiriliyordu.¹⁴ Ancak uygulamada Altıncı Daire dışında gerçek bir belediye dairesi kurulamadı, dolayısıyla reisleri de tayin edilmiş olduğu halde Şehremanetinde genel meclis toplanamadı.

1868 Nizamnamesi ile; küçük belediye dairelerinin yerel halkının genel oylarıyla olmasa da, belirli bir gelir grubu seçmenlerince olsun, belirlenen küçük daire meclisleri, bu model içinde alt basamağı oluşturmaktadır. Meclislerin kendi içlerinden seçeceği üyelerden teşekkül edecek bü-

¹¹ Bkz.: İ. Ortaylı, *op. cit.*, s. 140-142.

¹² Lütü Efendi Tarihi, C. 9, (İstanbul, 1984), s. 141.

¹³ Belediye Daireleri sırasıyla: Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüb, Kasımpaşa, Beyoğlu, Beşiktaş, Emirgân, Büyükdere, Beykoz, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy, Adalar, (O.N. Ergin, (1338), *op. cit.*, s. 1496).

¹⁴ O.N. Ergin, (1936), *op. cit.*, s. 128.

yük genel meclis üst basamak olarak belirlenmekte ve ortaya iki kademeli federatif bir şehir yönetimi çıkmaktadır. Sadece kağıt üzerinde kalmış olmasına rağmen oluşturulmak istenilen bu model, bir sonraki dönemde görülecek gelişmeyi temellendiren önemli bir adım sayılmalıdır.

NİZAMNAMEDEN DERSAADET BELEDİYE KANUNUNA...

İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan toplandığı zaman öncelikli olarak, Kanun-i Esasiye'nin 112. maddesine dayanılarak, Belediye Kanununun hazırlıklarını başlatmıştır. 1877 tarihli Dersaadet Belediyesi Kanunu ile diğer Vilayet Belediyeleri hakkında iki ayrı Kanun çıkarılmıştır. 1868 Belediye Nizamnamesinden pek farklı olmayan Dersaadet Belediye Kanunu ile İstanbul, "Paris taklit edilerek yirmi daireye ayrılmıştır."¹⁵ Bu yasanın hazırlanışı sırasındaki Meclis tutanakları, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde aynı konuyla ilgili olarak zaman, zaman öne sürülmüş olan birçok tartışmalardan daha çağdaş ve nitelikli bulunabilir.

1870'li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu varolabilme kayguları arasında düzenlenmiş olan Anayasa'da Belediye Kanunu öngörülebilir ve Meclisin ilk dört aylık çalışmaları içinde ortaya çıkarılıyordu. Büyük ve kozmopolit bir yapıya sahip İstanbul Şehrinin, ülkenin her anlamda canalcı mevkini oluşturması açısından ayrı bir yönetim yapısı içinde ele alınma fikri, "İstanbul'un işi taşralara benzemez." şeklinde Ahmet Vefik Paşa'nın sözleriyle ifadeleniyor.¹⁶ Oysa, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde konuyla ilgili çalışmalar sonuçlarını, yaklaşık yuzon yıl sonra, 27 Haziran 1984 tarihinde 3030 sayılı "Büyük Şehir Yönetimi Hakkındaki Kanun" ile verebilmiştir. Üstelik bu kanunun hazırlık çalışmaları sırasında gözönüne alınan örnek modeller, dün olduğu gibi bugün de, batı şehir yönetimleri olmuş, Dersaadet deneyimleri tartışma gündemlerine girememiştir.

İstanbul Şehrinin yirmi yönetim birimine ayrılmasında temel kriter, bu birimlerin aynı beledi sorunlar ve toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde belirlenmesi olmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın "Eski köprüden Dolmabahçe'ye kadar bir daire olmuş. Kasımpaşa'nın fukara mahalleleri var. Beyoğlu'nda dakikası 5 liraya verilen dükkanlar ile bunların münasebeti nedir? Onlar gaz isterler, bunlar kaz bile bulamazlar."¹⁷ sözleri bunu doğrulamaktadır. Yine günümüz Türk insanına göre demokratik taleplerinin da-

¹⁵ *ibid.*, s. 129; Belediye Daireleri sırasıyla: Beyazıt, Sultan Ahmed, Fatih, Samatya, Eyüb, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadolu Hisarı, Beylerbeyi, Yenimahalle, Doğanbeyler, Kadıköy, Adalar, Bakırköy. Bkz.: O. N. Ergin, *Mecelle-i Umuru Belediye*, C. II, (İstanbul, 1330), s. 31.

¹⁶ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Haz.: H.T.Us, 15. İnikâd, 16 Nisan 1877, s. 116.

¹⁷ *ibid.*, s. 119.

ha sınırlı, katılımlarının daha az olduğu düşünülebiyecek o dönemin yerel ahali için, Rasim Bey (Edirne) “.. Belediye Daireleri falân, sonra hep ahali tarafından taksim edilmeli..”¹⁸ diyebilmiştir. Aynı şekilde yönetim için Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul) “Devlet tarafından mansub reis deniliyor, halbuki aza müntahab olacak. Hariçten gelen bir reis o dairenin ahvalini öğreninceye kadar hayli vakit geçer. Bakılsa yine o müntahab azadan bir reis olmalı”¹⁹, Hasan Fehmi Efendi (İstanbul) “.. hiç bir vakit kabul olunamazki ahali kendi içlerinden muktedir bir reis intihab edemesin... madem ki iş ahalinin kendi işidir... Ahali kendi bulduğu adamdan daha ziyade emin olur” hatta, “bir dairenin memurlarını yine daire intihab etmelidir”²⁰ diyebilmişlerdir.

1950’li yıllarda, artan şehirleşme hızıyla büyüyen şehirler ve onların çeşitli sorunlarının hallinde, birçok yönetsel birim, alternatif şehir yönetim modelleri tasarıları hazırlamışlardır. Özellikle 1970-1980 yılları arasında yoğunlaşan bu çalışmalarda²¹ gözlenen ortak yaklaşım; insan unsuru, yerel katılım ve yerel özerklik anlayışlarının bir yana itilerek, sadece hizmet etkinliği üzerinden hareket edecek, ya özel amaçlı örgütler veya yeni ara merkezi birimler ya da mevcut merkez örgütlerinin, valilerin de etkinliği arttırılarak, yeniden düzenlenmesi şeklinde olmuştur. Oysa Rasim Bey, yüz yıl önce “.. Şehremaneti azasını dahi İstanbul’un yirmi daire-i belediyesi intihab etmeli... zira Vilayet Kanunu müzakeresinde söylendi ki idare işiyle belediye işi birbiriyle karışmayacak, Şehremaneti, umur-i belediye içindir. Hükümet sıfatında değildir. O halde azalarını mükellefen belediye azaları intihab etmeli”²² demiştir.

Zamanına ve görüldüğü üzere günümüze göre de oldukça ademimerkeziyetçi bir anlayış taşıyan bu yasa Osmanlı-Rus Savaşı üzerine uygulama fırsatı bulamamıştır. 1878’de yeniden düzenlemeye tabi tutulan İstanbul Belediyesi on daireye taksim edilerek idarelerine hükümet tarafından tayin edilen müdürlerle 1908’e kadar gelinmiştir.

1908’de II. Meşrutiyet’in ilânından sonra, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu tekrar yürürlüğe girmiştir. 1912 yılında merkeziyetçi bir yaklaşımla yeniden düzenleninceye kadar, yasanın uygulandığı kısa dönemin, olumlu olumsuz yanlarıyla değerlendirilmesi ayrı bir çalışma konusu yapılabilir kuşkusuz. Ancak bu dönem kurumsal anlamıyla belediyeçiliğimizin ulaş-

¹⁸ *ibid.*, s. 118.

¹⁹ *ibid.*, s. 117.

²⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Haz.: H.T. Us, 18. İnikâd, 21 Nisan 1877, s. 143.

²¹ (1972) İçişleri Bakanlığı, “Metropolitan Hizmet Birliği Yasa Tasarısı”.

(1975) İçişleri Bakanlığı, “İstanbul Metropolitan Hizmet Birliği Yasa Tasarısı”.

(1980) İmar İskan Bakanlığı, “Büyük Kent Birliği Yasa Tasarısı”.

²² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 18. İnikâd, 21 Nisan 1877, s. 142.

tığı önemli bir gelişme evresidir. 1868 Nizamnamesi ile düşünsel plânda ve sadece kağıt üzerinde biçimlenmekle kalan ilk büyük şehir yönetim modeli denemesi, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ile kesin çizgiler kazanarak, 1908-1912 yılları arasında kısa bir dönem uygulama alanı bulabilmiştir. Büyük şehirsal alanın beledi, iktisadi ve toplumsal özelliklerine göre, küçük idari bölümlere ayrılması sonucunda bu idari bölgelerin tek, tek yönetimlerinden temellenerek, hepsini kapsayıcı ve genel şehir iradesini temsil eden Büyük Şehremaneti Meclisiyle oluşturulan bu beledi örgütlenme modeli, yönetim-insan ilişkilerinin, günlük yaşam ihtiyaçları çerçevesinde olsun, yakınlaşması gerekliliğini dile getirmektedir. 1877 tarihli yasa ve uygulaması şehir yönetiminde ademimerkeziyetçilik yönünde bir tercihi yansıtmaktadır.

Bu dönemde, (8 Ocak 1909-20 Mayıs 1910) ile (28 Ağustos 1911-18 Ağustos 1912) tarihlerinde iki kez Şehreminliği görevinde bulunmuş olan Tefik Bey²³, 1952 yılı İstanbul'unda Belediye Başkanlığının nasıl göreve getirilmesi konusundaki tartışmalar ortamında kendisiyle yapılan bir röportajda, beledi deneyimlerinden hareket ederek şu değerlendirmeyi yapıyor:

“Bizim zamanımızda Belediye Meclisi 1293 (1877) tarihli kanunla teşekkül ediyordu... Bu sistemin icabatından olarak teşekkül eden **Belediye Meclislerinden çok istifade ettik. Halk, her derdi için merkeze gelmiyor ve mahalli meclisler halkın müşkilatını hallederek, hemşehriyi memnun ediyordu.** Yine bu gibi meclislerin teşekkülü şayanı temennidir.”

Ve o günün tartışma konusu hakkında ise;

“Belediye Reisini mutlaka halk seçmelidir. Artık Belediye Reisinin tayinle gelmesi icab eden devreler çoktan geçmiştir. İstanbul gibi memleketin en münevver bir şehrinde artık halkın kendi reisini doğrudan doğruya seçip seçmemesi hususu münakaşa mevzuu olmamalıdır.”²⁴

²³ O.N. Ergin, *İstanbul Şehreminleri* (İstanbul, 1927), s. 308-342. Başlı başına birer araştırma konusu olabilecek Tefik Bey ve zamanının diğer Şehreminleri, nitelikli eğitimleri ve aktif beledi faaliyetleri ile dikkati çekmektedirler. Tanzimat İstanbul'unu “İki medeniyetin birleştiricisi yeni bir terkip” olarak tanımlayan A.H. Tanpınar, “İstanbul, 1908-1923 arasındaki 15 yılda eski hüviyetinden tamaemn çıktı” demektedir. —Beş Şehir, İstanbul (1972), s. 140— Bu duruma bir anlamda Tanzimatla ortaya çıkan Batılılaşma anlayışının beraberinde getirdiği, sosyal yaşam ilişkilerindeki farklılaşmaya koşut olarak, şehrin fiziki yapısına da, sözü edilen aktif beledi müdahalelerle varılmıştır”.

²⁴ *Akşam Gazetesi*, 26.1.1952; (Haz.: H. Topuz), “İstanbul'un en eski Şehremini ile bir konuşma”.